

Абдулфаттах Килиту
Рабатски университет „Мухаммад Пети“

Две есета

Abdelfattah Kilito
Mohammed V University in Rabat

Two essays

Abstract

The essay “Meager Consolation” is concerned with the state of contemporary Moroccan literature which is torn between its local audience and its desire to reach readers in France. The author argues that Arabic writers nowadays are preoccupied with matters of translation and achieving universal acclaim and recognition.

The essay “The Arabic Borges” is devoted to the Argentinian author and the inspiration he drew from works such as “One Thousand and One Nights”. The last years of his life are discussed in relation to the Arabic language and culture.

Keywords: Moroccan literature; translation; Borges; One Thousand and One Nights

Нищожна утеха

По време на кръгла маса в Париж чух една ливанска писателка да се оплаква от слабия интерес на французите към арабската литература. Ние четем какво пишат те, познаваме литературата им, докато те ни пренебрегват, каза тя, негодуваща срещу това крещящо разминаване. В дълбочина това е историята на една несподелена любов, историята на любовна ярост – арабите са заплениени от французите, а те не им обръщат внимание, арабите дават, без обаче да получат. С нескрито раздразнение писателката призова публиката да признае, че французите

отричат красивото. Това ми прозвуча като реплика от пиеса на Расин: „Направих всичко заради теб, но ти ме отхвърли и отвърна лице от мен“.

Арабският литератор може да се бунтува срещу това положение и да твърди, че интелектуално превъзхожда европейския си колега. Нима като цяло не притежава още един език, допълнителна литература? Вероятно ще се запита: „Нима нямам предимството да познавам Другия, докато Другият не ме познава? Нима самият факт, че не знае нищо за мен, не е недостатък?“ Това обаче е нищожна утеха... В сходен контекст полският писател Казимеж Брандис сравнява френския и полския студент: „Френският студент има по-големи пропуски в знанието си за световната култура, отколкото полският студент, но той може да си го позволи, защото собствената му култура съдържа почти всички аспекти, възможности и фази на световната еволюция“¹.

Асиметрията в отношенията поражда непреодолимо желание Другият да ме признае, нещо, което може да бъде тълкувано като стремеж националната рамка да бъде надмогната и да се осъществи включване в световната, или както казва Милан Кундера – категоричното решение за преместване от малкия контекст в големия контекст. Писателите от Южна Америка се наслаждават на комфорта на големия, докато арабските най-често се люшкат из малкия. Това в най-общи линии бе усещането на гореспоменатата ливанска писателка.

Ако французите не се интересуват от нас, ако си имат други увлечения, добре, въпреки това ще им предоставим възможността да ни признаят, ще ги изкушим в някакъв смисъл, да ни четат, ще им предоставим литературата си на техния език или като направо пишем на него, или като ние самите я преведем. Така няма да имат извинение или оправдание за това, че ни игнорират.

В тази връзка едно скорошно академично изследване² хвърли светлина върху този аспект. Корпусът от разглежданите творби се състои от марокански романи, в действителност малко на брой, не повече от десет, написани на арабски и преведени на френски. Изследването отбелязва слабия интерес на френските издателства към мароканското повествователно творчество и посочва, че самият автор или марокански посредник обикновено го предлага. Освен това, повечето прево-

¹ Цитатът е по Кундера, М. *Завесата*. София: Колибри, 2014, с. 47. – Б. пр.

² Ат-Тайб, Ф. *Преводът в епохата на Другия*. Кайро: Национален център за превод, 2010. – Б. пр.

ди са дело на мароканци: „Бос хляб“ на Мухаммад Шукри³ в превод на Ат-Тахир ибн Джаллун⁴, „Игра на забрава“ на Мухаммад Баррада⁵ в превод на Абдуллатийф Гуайргат⁶ (съвместно с Ив Гонзалес Кехано⁷)... Въпросът не е ограничен до преводите на френски, а обхваща и испанските, при които най-често преводачите отново са мароканци. За кого превеждат? За французите, за испанците? Не – за мароканците.

Като доказателство за това изследването повдига въпроса за съвместното публикуване, което предоставя възможност творбите да бъдат закупени на достъпни цени. Когато в Рабат или Казабланка се преиздаде мароканска книга, появила се във Франция, то таргет публиката основно е мароканският читател франкофон. И така – мароканци превеждат творби, писани на арабски, и ги издават за мароканци. Стоката ни се връща при нас... Автори пишат на арабски и се обръщат към читателите, към своите съграждани, чрез чужд език. Език, който им предоставя легитимност, а дори и нещо повече – в някакъв смисъл им вдъхва живот. Води играта до края. Игра на огледала, затвърждаване на личността посредством чуждия език.

Това може да бъде забелязано в повечето арабски страни. Вярно е, че явлението не се ограничава до арабския свят – Борхес например става световно известен, дори и в родината си, чак когато излиза в превод на френски. Както изглежда обаче това е новопоявил се в арабския свят проблем, който най-вероятно се изостри след като Наджийб Махфуз бе удостоен с Нобеловата награда през 1988 г., годината на началото на европейското внимание към арабската литературна продукция⁸. Оттогава насетне желанието да бъдат преведени завладя мнозина арабски писатели. Желание, което практически не съществуваше преди това и което по всяка вероятност не е занимавало Таха Ху-

³ Мухаммад Шукри (1935 –2003) – марокански писател, сдобил се със световна известност благодарение на автобиографичния си роман „Бос хляб“. Вж. Шукри, М. *Бос хляб*. София: Панорама, 2010 в превод на Веселина Райжекова. – Б. пр.

⁴ Ат-Тахир ибн Джаллун (р. 1944) – марокански автор, пишещ на френски. Най-известното му произведение е „Пясъчното дете“. – Б. пр.

⁵ Мухаммад Баррада (р. 1938) е марокански автор, литературен критик и преводач. Смятан е за един от най-важните съвременни писатели в страната си. Споменатата книга разказва за живота на марокански интелектуалец от средата на двадесети век. – Б. пр.

⁶ Съвременен марокански преводач на художествена литература. – Б. пр.

⁷ Ив Гонзалес Кехано е френски преводач от арабски. Преподава Арабска литература в Университета Лион II. Едновременно с това работи и във Френския институт за близоизточни изследвания. – Б. пр.

⁸ Вж. споменатото изследване – Б. а.

сайн, Тауфийк Ал-Хакийм и Яхя Хакки⁹, а дори и Наджийб Махфуз. Тъй като те си имат читатели, признати са на своя език и нямат особен интерес творбите им да бъдат пренесени към други езици.

В „Дневници“ Кафка отбелязва, че „малката нация оказва голяма почит на своите писатели, защото те са нейната гордост във враждебния свят, който я заобикаля“¹⁰. В миналото арабите са величаели писателите си и се гордеели с тях. До съвсем скоро изпитваха същите чувства. Така ли обаче е и днес?

„Арабският“ Борхес

Борхес живо се интересува от арабската литература. Изучава я в превода ѝ на европейските езици и ползва изследванията, правени от ориенталисти – най-вече тези на Едуард Лейн¹¹, Ричард Бъртън¹², Ернест Ренан¹³, Асин Паласиос¹⁴. В тази връзка е достатъчно да споменем заглавията на някои негови произведения, за да си създадем представа за арабските му занимания: „Приближаването към Алмутасим“¹⁵, „Стаята със статуите“, „Търсенията на Авероес“, „Алхамбра“¹⁶, „Абенхакан Ел Бохари, убит в своя лабиринт“...

Освен испански Борхес знае английски, немски и френски. След като трудовете му са преведени на последния, аржентинецът се превръща в признат автор, уважаван в целия свят – канен е в различни

⁹ Яхия Хакки (1905–1992) – египетски писател, автор на множество романи. – Б. пр.

¹⁰ Кундера споменава това в „Завесата“ – Б. а. (вж. Кундера, М. *Завесата*. София: Колибри, с. 48 – Б. пр.)

¹¹ Едуард Уилям Лейн (1801–1876) – британски ориенталист и преводач на „Хиляда и една нощ“. – Б. пр.

¹² Ричард Франсис Бъртън (1821–1890) – британски ориенталист и пътешественик. Превежда части от „Хиляда и една нощ“. – Б. пр.

¹³ Жозеф Ернест Ренан (1823–1892) – френски учен с широки познания в областта на семитските езици и цивилизации. – Б. пр.

¹⁴ Мигел Асин Паласиос (1871–1944) – испански учен с интереси в сферата на ислямознанието и арабския език. Изказва предположението, че в „Божествена комедия“ на Данте се съдържат ислямски идеи и мотиви. – Б. пр.

¹⁵ Този и останалите разкази, споменати в текста, могат да бъдат прочетени на български. Вж. Борхес, Х. Л. *Алефът*. София: Колибри, 2015 и Борхес, Х. Л. *Всеобща история на безчестието*. София: Колибри, 2017. Преводите са дело на Анна Златкова, Роза Хубеш и Маня Костова – Б. пр.

¹⁶ Поемата *Alhambra* („Алхамбра“) все още няма свой официален превод на български. Част е от стихосбирката от 1977 г. *Historia de la noche* („История на нощта“). – Б. пр.

университети, удостояван е с разнообразни ордени, печели безброй награди и медали. Да, но въпреки че се изкачва до върха на литературното величие, в него остава нещо от... арабския език. Без съмнение той смята познанията си за арабската литература за непълни, лишени от разбиране за основата, на която текстовете се опират, за езика, на който са написани. В творбите му откриваме изрази, препращащи към арабския, въпреки че Борхес не го владее. По всяка вероятност мечтата му да го научи го направлява цял живот, въпреки че се устремява към нея едва когато вече е на 87 години и по-точно през 1986 г. Докато се потапя в арабския език, съвсем случайно приблизително по същото време арабските интелектуалци се обръщат към творчеството му, изумяват се от него и се заемат да го превеждат.

Тогава той е в Женева и започва да изучава езика на *ḍād*¹⁷ при един египетски професор от Александрия. Най-вероятно обучението става устно, а не писмено, с изключение може би на помощта на специално пригодената за незрящи азбука. Борхес не се вълнува от просторечията и диалектите и не желае да говори на тях. Несъмнено е обсебен от идеята да изучи книжовния език и чрез него да се запознае с великите литературни текстове.

Казват, че учителят му току-що бил прочел събраните му съчинения. Не знам каква е ползата от такова твърдение, освен ако не предположим, че познаването на творбите на Борхес ти дава квалификацията да преподаваш арабски и че е помогнало на египтянина да добие увереност. Да речем в такъв случай, че това, че учителят е прочел произведенията на ученика, е породило близост помежду им и е придало някаква доза взаимна симпатия на отношенията им. Що се отнася до въпроса защо е трябвало учителят да бъде египтянин, то навярно след като Борхес вече е достигнал преклонна възраст, все повече се интересува от строителите на пирамидите и извънмерните им грижи за обредите на смъртта, погребалните церемонии и свързаното с тях желание за продължаване на живота. В допълнение, вероятно не е случайност, че учителят произхожда от Александрия, където е била най-известната библиотека в историята. Легендата разказва, че тя е съдържала всички книги на народите по земята. За никого не е тайна, че Борхес превръща хранилището за книги в своя най-любима тема, като едно от проявленията ѝ е поема, в която излага достойнствата на самата Александрийска библиотека: „Казват, че множеството томове надхвърля броя на небесните тела/ или на песъчинките в пустинята“¹⁸.

¹⁷ Ранните граматичи разглеждат буквата *ḍād* (ض) и нейния звук *ḍ* като характерни единствено за арабския. Оттук води началото си и алтернативното название на езика. – Б. пр.

¹⁸ Преводът следва арабския текст. Поемата *Alejandro, 641 A.D.* („Александрия“).

Значи Борхес желае да научи арабски, за да се приближи до свързаната с него литературна основа. Каква основа? Тук си заслужава да се посочи, че той е от литераторите, които се залавят да научат език, за да прочетат една единствена книга „в оригинал“. Според онези, които пишат за него, става въпрос за „Хиляда и една нощ“ – текст, частично пренесен в арабската култура посредством превода. За Борхес в този случай арабският език и арабската литература се побират в тази книга, от която е запленил и която многократно коментира. Ясно е, че тя е оформила хоризонта на съчиненията му, може би дори повече от „Божествена комедия“, която той обича и не се изморява да споменава, като я смята за най-великото литературно произведение (доколкото знам обаче не се нагърбва със задачата да учи италиански заради нея). Желаете да четете „Хиляда и една нощ“ на арабски, за да разнищи тайната ѝ – тайна, за която се предполага, че се крие точно в този език. Желаете да разкрие съкровения ѝ смисъл и да види онова, което не е съзрял, когато я е чел на европейските езици. Сякаш става дума за тайната на битието и загадката на вечността. Надява се, на смъртния си одър, да намери в книгата паролата, която да му предостави достъп до отвъдния свят и да му помогне да се сдобие с нов живот.

Да учиш арабски и после да умреш! Поразен от езика така, както други са поразени от любовта... На Борхес не му остава достатъчно време, за да изучи „Хиляда и една нощ“ на арабски, няколко месеца не стигат. Авторът на „Алефът“ и „Вавилонската библиотека“ умира с нещичко от историите на Шахразад в себе си, с частица от арабския език, пред чийто праг животът му приключва, докато той се мъчи да го срича.

Превод от арабски **Андриана Хамас**

дрия, 641 сл. Хр.“) е част от стихосбирката *Historia de la noche* („История на нощта“). – Б. пр.